

Suoraviivaisemman tekstiteorian puolesta

Tiedotustutkimus -lehden numerossa 3/1985 esittelin puheaktiteorian viestinnän, myös ja erityisesti joukkoviestinnän tutkimukselle tarjoamia virikkeitä. Näin (ja näen) puheaktiteoriassa mahdollisuuksia sosiologiseen avaukseen tiedotusopissa. Puheaktiteoriaan pohjattu sosiologisen avauksen ehdotukseni tuotti joukon kriittisiä kommentteja (Silvon, Weckrothin, Virtasen ja Hemánuksen kirjoitukset **Tiedotustutkimuksen** numerossa 1/1986). Vastaan lähinnä Silvon kommentissa esitettyihin ehdotuksiin.

Mitä viestintää joukkoviestintää?

Virtanen löytää luonnoksestani vain yhden vian, jos kohta sitäkin pulmallisemman: "Pietilän analyysissa on yksi ongelma: hän siirtyy face-to-face -tilanteesta suoraan joukkotiedotuksen tasolle, vaikka peruskuvio näissä on kokonaan eri" (s. 17). Silvo kiinnittää huomiota samaan ongelmaan (mutta löytää sen lisäksi tukun muita): "vaikka esimerkiksi puheaktiteoria tuo kieliteorian lähelle viestinnän tutkimusta, voidaanko sitä soveltaa erityisesti joukkoviestinnän tutkimukseen kovin suoraviivaisesti?" Silvo vastaa heti: "Mielestäni ei." (4.) Silvo toistaa väitteensä useaan kertaan: "Puheaktiteoria... ei sellaisenaan ole suoranaisesti viestinnän teoria. ...sitä voidaan välittömimmin soveltaa kahden ihmisen puhe- ja keskinäisviestinnän tutkimuksiin, mutta joukkoviestinnän teoriaan se ei raakana istu" (5). Sama teesi toistuu sivulla 7 ja sitten vielä sivulla 10: "Tekstiorientoituneesta näkökulmasta ei ensinkään voida joukkoviestintään soveltaa puheaktiteoriaa tavalla, joka näyttää sopivan varsin luonteikkaasti keskinäisviestinnän tilanteisiin."

Tämä näyttäisi olevan Virtasen ja Silvon yhteinen (ja ehkäpä keskeisin) argumentti joukkoviestinnän puheaktiteo-

reettista tarkastelua vastaan: puheaktiteoria ei ehkä ole ensinkään teoria viestinnästä ja vaikka olisikin, niin sitten 'keskinäisviestinnästä', mutta ei joukkoviestinnästä. - Tietenkin tarkoitukseni oli sanoa artikkelissani **Joukkotiedotuksen sosiologiaa pelastamassa**, tuomalla puhetekojen teoriaa joukkoviestinnän tutkimuskenttään, että joukkoviestintäkin on 'keskinäisviestintää', so. ihmisten välistä kommunikaatiota, tai että voi olla erityisen hedelmällistä sitä sellaisena tarkastella. Tarkoitus oli sanoa myös, ettei oikeastaan muuta viestintää olekaan kuin 'keskinäisviestintää', siis viestintää ihmiseltä toiselle.

Otan banaalin esimerkin. Tämän päivän (22.5.1986) Helsingin Sanomien kotimaanosastossa on uutinen, joka on otsikoitu näin: "Kokoomus ajaa hallitusta ottamaan lisää pakolaisia". Otsikko on tuollaisenaan (ajattelen yksinkertaisuussani), juuri sellainen puheteko, joita esimerkiksi Austin (*How to do things with words*) ja Searle (*Speech acts*) tarkastelevat puhetekojen teoriassaan. Jos nyt jossakin tilanteessa, jossa Silvo ja Virtanen ovat lisäksi henkilökohtaisesti läsnä, sanoisin nuo sanat oppineille kollegoilleni, siinä olisi meidän kaikkien mielestä puheaktiteorian käsittein eriteltävä puheteko. Mutta jos sanoisin (kirjoittaisin) herroille (ja saman tien muutamille muille) samat sanat nyt, tässä lehdessä, ei se olisikaan heille enää puheteko puheaktiteorian mielessä. Ja kun Helsingin Sanomien toimittaja sanoi (kirjoitti) sanat lehden periaatteessa noin 1.300.000 päivittäiselle lukijalle, niin varsinkaan silloin ei puheteko Silvon ja Virtasen mielestä ole enää tarkasteltavissa puheaktiteorian käsittein. Miksei? Puheteko on mikä on, sanomisensa kontekstista riippumatta; se on juuri sellainen puheteko, joita Austin ja Searle tutkivat puhetekojen teorioissaan.

On huomattava, etteivät Austin ja Searle muistaakseni ensinkään puutu siihen kontekstiin ('keskinäis-', 'joukko-', 'organisaatio-', 'kohde-' tai muun vastaaan viestintätilanneluonnehdinnan mielessä), jossa puhetekoja tehdään. Muuta ei tilanteelta edellytetä, kuin että puhujalla on kuulija tai kuulijoita, ja niitähän tuolle esimerkkipuheteolle riitti. Joku sen sanoi (kirjoitti), enkä usko olleeni ainoa, joka sen kuuli (luki); tämän myötä

on täytetty ne ehdot, joita kielenkäytön puheaktiteorian mukainen tarkastelu 'keskinäisviestintänä' edellyttää. - Ei mielestäni ole erityisempiä syitä pidättyä puheaktiteorian soveltamisesta joukkoviestinnän tutkimukseen "suoraviivaisesti", "suoranaisesti" tai "raakana", jos se sitten muutoin on kiintoisa tarkastelukulma.

Puheaktit joukkoviestinnässä

Tulkintani joukkoviestinnän puheakteista on siis varsin suoraviivainen. Toisin Silvolla, joka kysyy: "Mitä sitten ovat joukkoviestinnän puheaktit? Tekstiorientoituneen viestinnän tutkimuksen näkökulmasta tämä ongelma ei ole lainkaan yksiselitteinen" (5). Selitteisyyttä Silvo hakee erottamalla kolmenlaisia joukkoviestinnän puhetekoja: on "yhtäältä tekstinmuodostuksen prosessissa tapahtuvia puhetekoja (olkoon se luokka I), toisaalta tekstin sisäisessä kommunikaatorakenteessa eri tekstuaalisten roolihenkilöiden suorittamia puheakteja (luokka II) ja kolmanneksi tekstin vastaanoton prosessissa tapahtuvia puheakteja (luokka III)".

Helppointa oli käsittää viimeinen kategoria. Siihen kuuluvilla puheteoilla Silvo näet tarkoittaa niitä puhetekoja, joita viestinnän, siis ohjelmien, elokuvien, lehtijuttujen ja sen sellaisten vastaanottajat keskenään tekevät vastaanoton tilanteessa (tai joskus myöhemmin). Tällaiset "keskustelut, tulkinnat, kommentoinnit, hyväksynnät ja paheksunnat ovat varsin tavallisia puheakteja" (6). Niinhän ne ovat. Ne eivät kuitenkaan ole joukkoviestinnän puhetekoja, vaikka jälkimmäiset voivatkin niitä provokoida. Ne eivät ole julkisia, eivät (yleensä) ainakaan sitä samaa julkisuutta kuin niitä provokoineet joukkoviestinnän puheet. Siksi en puhu niistä nyt, niin kiintoisia kuin ne ehkä muutoin olisivatkin. Puhun vain siitä puheesta, joka suoranaisesti on joukkoviestintää.

Mitenkään en tahtonut ymmärtää, mitä puhetekoja Silvon I luokka mahtoi tarkoittaa. "Tekstien muodostuksen prosessissa tapahtuvat puheaktit"? Jos ne tarkoittaisivat vaikkapa toimittajien keskinäistä tai toimittajien ja tietolähteen välistä tai muuta sellaista juttujen tekemisen aikaista sananvaihtoa, asia

olisi selvä (ja luokka I olisi suljettavissa luokan III tavoin joukkoviestinnän itsensä ja sen tarkastelun ulkopuolelle). Mutta sitä ne eivät tarkoittane, sillä Silvon esimerkkejä luokan I puheteoista ovat: "Yleisradio pyrkii opettamaan kansaa, MTV viihdyttämään suomalaisia, presidentin kanslia ojentamaan toimittajia tai poliittinen kolumnisti propagoimaan". Näistä esimerkeistä kuitenkin vain yksi (nimitäin 'ojentaminen') on puhetekolaji (illokutiivisessa mielessä): ei ole sellaisia puheteokojen moduksia kuin 'opettaminen', 'viihdyttäminen' tai 'propagoiminen' (korrektisti ei voida sanoa "Täten opetan, että 2+2=4", mutta voidaan sanoa "Täten totean/väitän/ilmoitan/uskon/arvioin/luulen, että 2+2=4"; luullakseni voidaan sanoa, että presidentin kanslian lausunto "Presidentin lausumien tulkitsijoille ei täältä vastedes anneta tietoja (että sen tiedätte!)" on illokutiiviselta lajiltaan ojentamista tai jotakin sen sukuista).

Opettaminen, viihdyttäminen ja propagoiminen ovat pikemmin **diskurssien** kuin puheteokojen muotoja. Niinpä ei Silvon luokka I, vaikka se tarkoittaisi joukkoviestinnän sanomien tai tekstien ominaisuuksia, puhu kuitenkaan puheteoista. Näin ollen meille jää joukkoviestinnän puheteoiksi jäljelle luokka II eli "tekstin sisäisessä kommunikaatorakenteessa eri tekstuaalisten roolihenkilöiden suorittamat puheaktit".

Esimerkkiotsikkoni "Kokoomus ajaa hallitusta / ottamaan lisää pakolaisia" lienee juuri luokkaan II kuuluva puheteoko. Sen tekijä on tietenkin toimittaja, jolla on oma tekstuaalinen roolinsa tekstin sisäisessä kommunikaatorakenteessa. Kokoomuksen puheenjohtaja Ilkka Suominen ja muuan Ilkka Kanerva ovat jutun muita roolihenkilöitä. Mutta ei piitata nyt heistä tämän enempää. Kuunnellaan sitä vastoin, mitä Silvo sanoo tällaisten roolihenkilöiden luokkaan II kuuluvista puheteoista:

"Tekstiorientoituneesta näkökulmasta joukkoviestintää ei voida pitää puhujan ja kuulijan välisenä aktina, jota ehdollistaisi jokin yhteinen sosiaalinen konventio", sillä lähettäjän ja vastaanottajan välissä olevan tekstin sisäisen maailman ja sen puheteokojen "tasolla puheaktien illokutiivisia aspekteja asettavat konventiot eivät ole sosiaalisen käytännön kon-

ventioita vaan tekstitraditioiden ja tyyli-suuntien konventioita" (10).

Tässä tulee kauniisti näkyviin se 'tekstiorientoituneen' (eli semioottisen) tarkastelutavan epäyhteiskunnallisuus, joka osaltaan on antanut itselleni virikkeen etsiä yhteiskuntatieteellisen tiedotustutkimuksen mahdollisuuksia. Silvon hahmotushan purkaa yhteiskunnan kerta kaikkiaan hajalle, kolmeen osaan, jotka eivät toisiaan kohtaa: on lähettäjiä, tekstejä ja vastaanottajia, mutta ei kommunikatiivisesti konstituoitua yhteiskuntaa, ei ainakaan joukkoviestinnän tasolla. Malli tuo mieleen Niiniluodon kausaalisesti yhteen nivotun kolmen maailman teorian (ks. Niiniluodon kirjoitus *Tiede & Edistyksessä* nro 2/1982) - taikka Turkan teatteriajatukset (HS 22.1.1986): "Entinen tapa tehdä 'kohtauksia' ja kirjoittaa 'dialogia' ei enää pelaa. Nykyinen aika on tehnyt ihmisistä niin yksilökeskeisiä, ettei kukaan enää ymmärrä dialogia. Kukaan ei koe olevansa osapuolena suhteessa, on vain yksilö. Siksi minä teen työtä monologin kautta..." (HS 22.1.1986).

Samalla tavalla työskentelevät monet, ehkäpä jo useimmat viestinnän tutkijat, ei Silvo yksin. Hyvä esimerkki on Juha Partanen (*Tiedotustutkimus* 3/85): "Sanoman vastaanottaja nähdään subjektiksi, joka itse tuottaa sanomalle merkityksen oman dekodauksensa avulla, oman kulttuurisen kontekstinsa pohjalta. Sanoman lähettäjä nähdään subjektiksi, joka ilmaisee häntä ympäröivää kulttuuria omien tarkoitteidensa lävitse." Jokainen elää omaa maailmaansa omien tarkoitteidensa mukaan...

Samalla olisi joukkoviestinnän sosiologia käsitteen simmeliläisessä (ahtaassa) mielessä mahdoton.

Mutta katsotaanpa hiukan lähemmin. Siitä olemme Silvon kanssa yhtä mieltä, että luokan II puheteot (vähintään ne) ovat joukkoviestinnän puhetekoja; otsikko kokoomuksen hallituksen ajosta on esimerkki sellaisista. Ensimmäinen merkille pantava seikka on, että siinä 'lähettäjä' ja 'tekstuaalinen roolihenkilö' ovat yksi ja sama: otsikko on (mielestäni kiistatta) lähettäjän eli toimittajan/lehden puheteke, samalla se on puheteke tekstin sisäisen kommunikaatorakenteen määrättyssä positiossa. Ei siis ole (ainakaan journalistisissa teksteissä) vaikeatakaan tunkea

lähettäjiä tekstien sisään. Entä miten on asian laita kentän toisella puolella; saisimmeko tungettua myös vastaanottajat tekstin sisäiseen kommunikaatorakenteeseen?

Silvon väite on, etteivät joukkoviestinnän puheteot luo illokutiivisinä tekoina lähettäjiä ja vastaanottajien välille sosiaalisiin konventioihin pohjautuvia sosiaalisia suhteita. Miksi eivät? Silvon perustelu on, että vastaanottajien "tulokintatapahtumaa (ovat) ympäröimässä toiset sosiaaliset konventiot (kuin tekstin tuottamista), jotka saattavat merkityksellistää viestinnän purkamisen aivan toisella tavalla" (10). (Minusta näyttää, ettei tältä pohjalta ole sitten todella mahdollista muu ymmärtävä kommunikaatio kuin ns. 'sisäisviestintä', yhden subjektin tai yksilön keskustelu itsensä kanssa. Jos sitten sekään?)

Minun argumenttini kulkee puolestaan näin:

(1) Aksiomaattisesti lähdän siitä, että yleensä ihmiset ymmärtävät varsin hyvin, mitä toiset heille sanovat. Huomaan esimerkiksi Silvon ymmärtäneen täysin ja tarkalleen, mitä artikkelissani (*Tiedotustutkimus* 3/85) sanoin. Eihän hän muuten voisi edes sanoa, etteivät asiat ole, niin kuin K. Pietilä kirjoittaa. Uskon omasta puolestani ymmärtäväni kyllin hyvin, mitä Silvo sanoi kommentissaan. Jos joku ei ymmärrä, mitä esimerkkiotsikkoni ("Kokoomus ajaa...") sanoo, on se niin kummallista, että alamme pohtia syitä: ehkä asianomainen ei osaa suomea tai on niin vieraasta kulttuurista, ettei ymmärrä HS-kulttuurin sääntöjä, ehkä hän on lapsi tai henkisiltä kyvyiltään vajavainen tai poissa tolaltaan tai jotakin muuta sellaista. Kysymys on oikeastaan vain puhetekojen kuulemisesta: kun kuulen, mitä toinen sanoo, tiedän jo (ainakin alustavasti), mitä hän tarkoittaa. Kuullessani jo ymmärrän (ainakin alustavasti). Minusta ei voi olla kiistanalaista, etteikö toimittaja esittäisi esimerkkiotsikossa vähintään toteamusta kokoomuksen tekemisistä ja suhteesta hallituksen pakolaispolitiikkaan. Operoin siis sillä ymmärtämisen tasolla, joka ei kieliyhteisössä ole kiistanalainen - sillä tasolla, jota luonnehtii vaikka toteamus, että henkilö X osaa suomea.

(2) Jos ja kun on puhetekoja Setälän Suomen kielen oppikirjassaan esittämässä yksinkertaisessa mielessä ("Sinä lausut erinäisiä ääniä, jotka toinen kuulee ja ymmärtää, s.o. sinä puhut ja toinen ymmärtää"), niin tällaisia aivan arkisia puhetekoja tehtäessä astuvat heti voimaan niiden illokutiivisen komponentin sosiaaliset jäsennykset - siitä riippumatta, miten puhetekoja sitten tulkitaankin pelkkään kuulemiseen liittyvän ymmärtämisen yli tai lisäksi. Ensiymmärtämisen ylittävä tulkinta ei vaikuta yhtään mitään siihen jäsennykseen, jonka puheteot asettavat jo itsessään (siinä muodossa, joka ei ole kiistanalainen kieliyhteisössä). Yhden puheteon asettaman sosiaalisen voi syrjäyttää vain toisen puheteon toisenlainen jäsenyys.

Puheteko "Kokoomus ajaa hallitusta / ottamaan lisää pakolaisia" jäsentää näin ollen lehden (puheteon lähettäjän) ja lukijoiden (puheteon vastaanottajien) välistä suhdetta toteamukselle luonteenomaiseen tapaan niin, että lehdelle lankeaa tiedon välittäjän rooli (siihen liittyvin velvollisuuksin ja oikeuksin), lukijoille tiedon saajan rooli (johon myös liittyy velvollisuutensa ja oikeutensa). Strukturaatiot olisivat erilaiset, jos puheteko kuuluisi "Kokoomus ajakoon hallitusta..." tai "Ajaako kokoomus hallitusta...?" tai "Kunpa kokoomus ajaisi hallitusta..." tai muuta sellaista. Itse kukin lukija voi toki koettaa osaltaan muuttaa lehden ehdottamaa rakenteistusta kirjoittamalla itse lehteen, jos ei ole tyytyväinen lehden tarjoamaan tiedon saajan rooliin. Mutta ellei kukaan (tai mikään ryhmä) ryhdy tulkinnoista puhetekoihin, pysyy se ehdotus, jonka lehden puheteko sisältää illokutiivisena tekona. Ja sen myötä tulee, on ja pysyy lehden ja lukijoiden yhteisö, 'me', joka sitten puheteon nojalla on suhteessa kokoomukseen, hallitukseen, hallituksen pakolaispolitiikkaan, pakolaisiin ja ties mihin instansseihin ja asioihin.

Näin olemme tunkeneet kuin tunkeneekin myös vastaanottajat tekstin sisäiseen kommunikaatorakenteeseen, yhteen sen tekstuaalisista rooliasemista. Ja se merkitsee, että joukkoviestinnän sosiologia on mahdollinen, ja on mahdollinen myös joukkoviestinnän tasoinen

yhteiskunta yhteiskunnallisesti eikä vain kausaalisesti konstituioituna.

Ironian teorian alkeita

Ehkä tarkasteluni on kuitenkin vakuuttavampi, jos pystyn esittämältäni pohjalta sosiologisoimaan Silvon oman esimerkin, Graabekin sarjakuvan. Pohjaksi kertaan vähän Silvon teoriaa luokan II puheteoista.

Lähtökohtana on kerronnallinen teksti. Tarkoituksena on analysoida sen sisäistä kommunikaatorakennetta sen tekstuaalisten roolihenkilöiden välisenä 'näytelmänä'. Silvo erottaa kolme sisäkkäistä kerrosta. Sisimpänä rakenteessa ovat "kertomuksen henkilöt ja heidän toimintansa fiktiivisessä maailmassa" (7). Kokoomus-uutisessa näitä olisivat ilmeisesti Suominen ja Kanerva. Sisintä piiriä ympäröivässä "kertomuksessa sijaitseva kertoja raportoi ja kuvaa näiden henkilöiden toimintaa mahdolliselle fiktiiviselle yleisölle" (7-8). Esimerkkiuutisen kertoja on tietenkin toimittaja. "Näitä kahta tasoa rengastaa uloimpana tekstuaalinen tekijä", joka on "se abstrakti periaate, joka jäsentää ja ohjaa kertomusta" (8). Graabekin sarjakuvan tekstuaalinen tekijä on Silvon mukaan poliittinen ironia; esimerkkiuutisessa se nähtävästi olisi uutinen, tiedonanto, raportti tai jotakin vastaavaa.

Silvo väittää, että "tekstuaalisesta näkökulmasta... puheakteja tapahtuu tekstissä kaikilla edellä mainituilla tasoilla". Osaksi ajatus on selvä. Ei tarvitse kuin katsoa Helsingin Sanomien esimerkkiuutista kokoomuksen pakolaispolitiikkaa koskeneesta kannanotosta huomataksemme, että sekä 'kertoja' että 'henkilöt' todella tekevät jutussa puhetekoja: siinä toimittaja selostaa ja Suominen ja Kanerva puhuvat omiaan. Mutta sitten tulee hankaluuksia: "Tekstuaalisen tekijän puheaktien tarkasteleminen on ongelmallisempaa siksi, ettei sillä abstraktina periaatteena ole ääntä". (8-9).

Tämän hankaluuden edessä Silvo venyttää puheaktiteoriaa sen toleranssirajan yli. Hän toteaa, ettei tekstuaalinen tekijä, kun se on vailla ääntä, voi tehdä lokuutioita (yksinkertaisesti ei voi sanoa sanoja ja lauseita). Kun ei lokuutioita, niin ei perlokuutioitakaan. Mutta sitten

tulee yllätys: "illokutiivinen ulottuvuus tekstuaalisen tekijän puhunnasta voidaan osoittaa" (9)! Puhunta, jota ei ole, onkin (ei kuitenkaan täydellisenä, vaan vailinaisesti, pelkkänä illokuutiona). Silvo hypostasoi tekstuaalisen tekijän, joka puhuu puhumatta, "kertomuksen sisäisen maailman auktoriteettina... orkestroi sekä fiktiivisten henkilöiden, että mahdollisen kertojan tasot tekstuaaliseksi kokonaisuudeksi" (8).

Silvo osoittaa Graabekin sarjakuvan tekstuaalisen tekijän puhunnan illokutiivisen ulottuvuuden näin: "Esimerkkimme tekstuaalisen tekijän - poliittisen ironian - voidaan katsoa 'kommentoivan', 'nälväisevän', tai 'ivaavan', mistä muodostuu koko tekstin illokutiivinen voima" (9). Voima ei ulotu tekstin sisäisen maailman, so. kertojan ja henkilöiden piirin ulkopuolelle. Se ei koske sen enempää Graabekia (lähettäjä) kuin sarjakuvan lukijoitakaan (vastaanottajia). Tekstuaalinen tekijä itse asiassa selittää - tai aikoo selittää - tekstiä: "Koska koko tekstin puheakti on ivaus ja nälväisy, ovat fiktiivisten henkilöiden puheaktit tässä kontekstissa perusteltuja ja kompetentteja viestinnällisiä ja kielellisiä valintoja."

Paitsi ettei selitys oikeastaan selitä mitään (Graabekin sarjakuvan luonnehtiminen tekstuaalisena tekijänä poliittiseksi ironiaksi ja illokutiivisena voimana kommentiksi/nälväisyksi/ivaksi on oikeastaan tautologista) on se myös puheaktiteoreettisesti sikäli hankala, että se joutuu konstruoimaan puhetekoja, joita tekstissä ei puheaktiteorian tiukasti ottaen ole ensinkään, nimittäin tekstuaalisen tekijän puheaktit.

Tekstuaalisen tekijän kaltaisia apukonstruktioita ei Graabekin tekstin selittämiseksi itse asiassa tarvita ollenkaan. Mutta silloin asetelma onkin käännettävä toisin päin ja selitettävä tekstin ironisuutta siinä kiistatta olevista puheakteista käsin (eikä siis puheakteja ironisuudesta käsin). Journalististen (ja yleensä viestinnällisten) toimintakykyjen kannalta voi olla mielenkiintoisempaa tutkia, miten ironiaa konstruoidaan reaalissa puheteoissa, siis todellisissa vuorovaikutustilanteissa, kuin justifioida puhetekoja abstraktin periaatteen asemaan korotetusta ironiasta käsin.

Lähtekäämme siis katsomaan, mitä sarjakuvassa todellisuudessa tapahtuu niiden tosiasioiden nojalla, jotka sarjakuvassa itsessään ovat käsillä. - Henkilöitä on kolme, kaksi Filosofia ja Pääministeri, puhetekoja samoin kolme, kaksi Pääministerin ja yksi Filosofin. Sarjakuvan kahdessa ensimmäisessä ruudussa pääministeri puhuttelee filosofeja, ensiksi hämmästellien (behabiitiivi Austinin luokituksessa: asenteen omaksumista) filosofian maailmalle vierautta ja sitten vaahtien (ekstersitiivi Austinin luokituksessa: vaikuttamiseen pyrkimistä) filosofiaa sopeutumaan poliittisiin realiteetteihin. Graabek on yhdessä Helsingin Sanomien kanssa järjestänyt niin, että Helsingin Sanomien lukijat kuulevat, mitä Pääministeri sanoo. Pääministeri puhuu (tekee puhetekoja) yleisön edessä. Sosiologisesti orientoituneesta näkökulmasta on nyt kysyttävä, millaista sosiaalista jäsenystä Pääministeri ehdottaa läsnäolijoille: Filosofeille, itselleen ja yleisölle (johon me kuulumme, samoin Graabek ja Helsingin Sanomat). Tulkitseen niin, että Päämi-

nisterin tarkoituksena on ensiksi asettaa itsensä ja kuulijat (sekä Filosofit että yleisön) hämmästelijän asemaan, filosofian hämmästelyn kohteeksi, jolloin siis erityisesti Filosofit joutuisivat hämmästelämään - ja siten häpeämään - itseään. Pääministerin behabitiivi asettaa normatiivisen yhteisön (jonka normatiivisena perustana olisi jotakin sellaista, että tieteen tulee olla maailmassa, ei sille vieras). Tämän normatiivisesti perustetun yhteisön nimissä, siinä todetun auktoriteettinsa nojalla (Pääministerihän on pääministeri) hän sitten vaatii Filosofeja korjaamaan erheensä ja sopeuttamaan tieteesä poliittisiin realiteetteihin eli liittymään virheensä tunnustaen tämänpuoleisten, maailmassa elävien ja poliittiset realiteetit tunnustavien yhteisöön.

Kolmannessa ruudussa toinen Filosoifeista vastaa Pääministerille. Hän esittää vaatimuksen hänkin: "Ja poliitikkojen tulisi enemmän sopeutua ajattelemaan, herra Pääministeri." Miten Filosofit omasta puolestaan rakenteistaa tilanteen? Periaatteessa kahden ensimmäisen ruudun jälkeen on kaksi mahdollisuutta: hyväksyä tai torjua Pääministerin asettama (ehdotama) jäsenyys. Kumminko filosofit menettelevät?

He voisivat kieltäytyä Pääministerin ehdottamasta jäsenyyksestä **kiistämällä** (Austinilla ekspositiivi: argumentaation kulkua selventävä puheteko) Pääministerin hämmästelyn perusteen eli filosofian maailmalle vierauden. Mutta näinhän Filosofit eivät tee. Mielestäni Filosofit hyväksyvät ja ottavat vastaan Pääministerin ehdottaman jäsenyyksen.

Mutta ehdotuksen hyväksyminen ei vielä sulje tilannetta. Luultavasti filosofeilla olisi valittavanaan moniakkin toimintatapoja. Yksi tapa toimia Pääministerin ehdottamassa asemassa olisi tietenkin **myöntää** (ekspositiivi), Pääministerin hämmästelystä perustelluksi ja **selitellä** (ekspositiivi), mistä filosofian maailmalle vieraus on kenties johtunut, tai **luvata** (kommissiivi), ettei nykyinen meno enää jatku. Näin Filosofit eivät toimi (sillä siitä ei syntyisi mitään hauskaa niin kuin ei Pääministerin ehdotuksen torjunnastakaan). Ottaessaan vastaan Pääministerin ehdotuksen Filosofit tarttuvat Pääministerin vaatimuksen sanoihin suurten ajatusten sopeuttamisesta poliittisiin

realiteetteihin. Ilmaus on tietenkin varsin monitulkintainen; Filosofit tarttuvat subversiivisesti ilmauksen monimielisyyteen: heti sopeuttavat suuret ajatuksensa poliittisiin realiteetteihin - yksinkertaisesti heti ajattelevat 'poliittisesti', nimittäin poliitikkoja.

Filosofit asettuvat heti siihen asemaan, jota Pääministeri heille ehdottaa (myöntävät implisiittisesti virheensä: maailmalle vierauden; korjaavat erheensä: ajattelevat 'poliittisesti') ja toimivat siinä Pääministeriä simuloiden, seuraten tarkalleen Pääministerin esimerkkiä siitä, mikä on asianmukaista puhetapaa siinä yhteisössä, jota pääministeri ehdottaa, eli Pääministerin puhetapaa noudattaen oitis vaativat. Kolmannen ruudun puheteko alkaa sanalla 'ja'. Kopulatiivi juuri osoittaa Filosofien Pääministerin asemaan, tälle puolelle, maailmaan asetumista: kolmas puheteko on vain Pääministerin oman puheen jatketta. Filosofit ottavat omakseen, Pääministerin tarjousta seuraten, Pääministerin käyttelemät yhteisöä muodostavat illokutiiviset voimat, operoivat niillä (vaatimuksen yhteisövoimilla) Pääministerin vaatimusta noudattaen poliittisia realiteetteja - ja saavat aikaan sen, että häpeä, joka Filosofien oli määrä ottaa kantaakseen, lankeaa (tämä on Filosofien subversiivisen nokkeluuden tulos) myös ja nimenomaan Pääministerin kannettavaksi. Simuloimalla näet Pääministerin asemassa hänen filosofialle esittämänsä vaatimusta. Filosofit samalla simuloivat presuppositiivisesti vaatimuksen hämmästeluperustelua - ja kaikki läsnäolevat saavat saman tuloksen: "Olemme hämmästyksellemme huomanneet, että politiikka on kovin ajattelulle vieras käytännönala". Tästä Pääministerin yrmistys viimeisessä ruudussa ("Hei, eihän sen näin pitänyt mennä!"), tästä meidän huvimme: seuraa, tarkasti Pääministerin illokutiivisen ehdotuksen pohjalta, jotakin, mitä Pääministeri ei ehdottomasti tarkoittanut.

Huomaamme, että huvi (ironia; se että Graabekin teksti on 'kommentti', 'nälväisy' tai 'ivaa' - tai ehkä se on jotakin hivenen hyväntahtoisempaa, nokkelan ja hupaisan sutkauttamisen tapaista), syntyy olennaisesti siitä, että se sosiaalinen rituaali tai konventio, jota Pääministeri aikoo, törmää ja hajoaa

sen itsensä sisältä kehiteltyyn paradoksiin.

Huvin perustana siinä on juuri sosiaalisten suhteiden äkillinen järkkyminen, sosiaalisten asemien nopea muutos ja yllättävä uudelleenjärjestyminen: hämmästelijästä itsestään tulee hämmästelävä, vaatimuksen esittäjästä se, jolle esitetään vaatimus, yläpuolelle pyrkivä asetetaan rinnalle. Koko muutos tuotetaan legitimiä, nimittäin juuri niillä keinoilla, jotka Pääministeri itse asettaa Filosofien käytettäväksi, pelkäänsä siis niin, että Pääministerin puhuttelemat (Filosofit) toimivat tietystä mielessä bona fide puhuttelun edellyttämällä tavalla, nimittäin olettamalla hyväntahtoisesti hymyillen, että suurten ajatusten sopeuttaminen poliittisiin realiteetteihin tarkoittaa juuri tätä.

Silvo näkee Graabekin tekstin tuotavana vain perlokutiivisesta näkökulmasta: "Fiktiivisten henkilöiden puheakteilla on myös perlokutiivinen aspektinsa: pääministerin puheakti ei tuota haluttua seuraamusta filosofien keskuudessa ja filosofin puhe puolestaan tuottaa pääministerin loukkaantuneen hämmennyksen" (8).

Tällaisia huomioita mielenkiintoisempaa on seurata, miten kohtauksessa tuotetaan illokutiivisilla teoilla osallisten sosiaalista jäsenystä - siis miten toisin sanoen tekstin sosiaalinen maailma järkkyy ja järjestyy nopeasti uudelleen tavalla, joka tuottaa meille huvia, sellaista huvia, jonka olennainen elementti on, että olemme itse mukana sitä kautta, että paitsi kuulemme myös tiedämme kohtauksessa koetteille joutuvat konventiot oman elämämme sosiaalisiksi konventioiksi.

Silvo kirjoittaa: "Ironian, ivan, nälvinnän ja kommentoinnin mahdollistaa tietty tekstin muodostamisen käytäntöjen konteksti ja konventionaalisuus, eikä kertomuksen historiaan sijoittuvan kirjoittamisen sosiaalinen konteksti ja konventionaalisuus" (9). Hänen 'selityksensä' Graabekin sarjakuvalla voisi näin ollen olla: Sarjakuva on huvittava, koska se on ironiaa. Minusta tämä on tautologia tai lähellä sitä. Minun 'selitykseni' (eksplikaationi) on: Sarjakuva on huvittava (ironinen tai muuta vastaavaa), koska siinä sosiaalisen konvention aikomus

turhautuu tai murtuu sen (aikomuksen) omin välinein ja sen itsensä asettaman rakenteen puitteissa. Siinä ei torjuta ja hyljätä tarjottua jäsenystä, vaan romutetaan se subversiivisesti sisältä käsin - myöntymällä kieltämällä niin kuin Airi Mäki-Kulmala on luonnehtinut samansukuisia seikkoja Nuorisotutkimuslehdessä 3/85.

Kauko Pietilä